

Robert Braun. **Protectors of Pluralism: Religious Minorities and the Rescue of Jews in the Low Countries During the Holocaust.** 2019. Cambridge University Press. 316 pages

יניב רוניאל*

במהלך מאורעות האלימות שניצתו ברחבי הארץ בערים המעורבות במאי 2021, הערים רמלה ולוד משכו את תשומת הלב. לוד בלטה לחומרה בהתנגשויות האלימות בה בין יהודים וערבים ובתוצאותיהן הקשות. שני בני אדם נהרגו – מוסא חסונה ויגאל יהושע – ורבים נפצעו. בתים פונו מיושביהם ועוצר לילי הוטל. אל העיר נשלחו כוחות משמר הגבול, ונשקלה אף הכנסתן של פלוגות צבא. כנגד לוד, ברמלה הסמוכה, חרף המתח ואף שאירעו בה מקרי אלימות אחדים, נשמר שקט יחסי (איפרגן, 2021; שרביט ברזילי, 2021).

רמלה ולוד קרובות זו לזו, הן גאוגרפית הן סוציו-דמוגרפית. בשתי הערים שיעור דומה של מיעוט ערבי ושתיהן מצויות באותו אשכול במדרג הכלכלי-חברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מה מסביר אפוא את ההבדל ברמת האלימות? לפנינו חידה סוציולוגית.

חידה דומה מגיעה את ספרו עטור הפרסים של רוברט ברון, העוסק במעשי הצלה של יהודים בידי נוצרים בארצות השפלה בתקופת השואה. ברון פותח את ספרו באזור טוונטה בהולנד, האזור שבו גדל ושעליו מבוסס גם חלק מרכזי במחקרו. הספר נפתח בחידה הטמונה בשתי ערים בטוונטה, אֶלְמֶלוּ וּבֶרְוֶן, הסמוכות זו לזו. ערב מלחמת העולם השנייה היו הערים דומות זו לזו מבחינת גודל האוכלוסייה, אפיון הסוציו-אקונומי וכן שיעור המיעוט היהודי שבהן. והנה, בבורן רק כ-20% מהיהודים ניצלו מגירוש על ידי הנאצים, בזכות פעולתה של הכנסייה הקתולית המקומית, ואילו באלמלו השכנה ניצלו בזכות הסיוע הקתולי שיעור כפול של יהודים – קרוב למחצית (42%) מהקהילה.

כמובן, בכל הקשור לשואה, מן הידועות היא שאסור להשוות, ואין מטרתן של הפסקאות הפותחות סקירה זו להציע השוואה, חלילה, בין מאורעות השואה לגל האלימות שתקף את אזורנו. ואולם ההשוואה היא לחם חוקה של הסוציולוגיה ההיסטורית ההשוואתית, ועל השוואות סוציו-גאוגרפיות כאלה ואחרות מבסס ברון את מחקרו, ואף את התאוריה שפיתח בתשובה לחידה. הקרבה בתחום המחקר התאורטי – מיעוטים לאומיים ודתיים וסוגיות של פעולה קולקטיבית, לרבות אלימות – עוררה בי את הדמיון ההשוואתי. החידה של רמלה ולוד עודנה ממתינה למדעני החברה הישראלים. את החידה של טוונטה פיתח ברון ושכלל לבחינה של הולנד בכלל ואף מעבר לה.

התשובה של ברון מובילה לתרומה התאורטית שהוא מפתח בספר: תזת (או יתרון) המיעוט. הטעון גורס שמיעוטים דתיים – כפי שהיו הקתולים באלמלו הפרוטסטנטית – ייטו יותר לנקוט פעולות הצלה אלטרואיסטיות ולהצליח בהן מאשר אוכלוסיית הרוב. שני גורמים (בשפת הספר: מכניזמים) משתלבים זה בזה ושילובם מסביר את יתרון המיעוט: ראשית, מיעוטים דתיים, ובפרט מנהיגיהם, ייטו יותר לאמפתיה עם הזר המצוי

* יניב רוניאל, דוקטורנט במחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת שיקגו

תחת איום – טענה מסתברת ופשוטה בהגיגה הישיר. שנית, וחשוב יותר מבחינת סיכויי ההצלחה, לקהילות מייעוט יש יכולת רבה יותר לבצע פעולות קולקטיביות בחשאי, כדרוש לצורך מעשי ההצלחה. החשאיות הנדרשת מציבה דילמה נוספת לחוקריה של פעולה קולקטיבית, מעבר ל"בעיית הטרמפיסט" הידועה (Olson, 1965), שמקבלת משנה תוקף בפעולה קולקטיבית הנעשית תחת סיכון, כמו במקרים רבים של תנועות לשינוי חברתי (Loveman, 1998): כפי שברון מראה, סטטוס המיעוט מקנה יכולות פעולה קולקטיבית חשאית. בקרב חברת הרוב פעולה כזאת אמנם אפשרית, אך החשיפה לסכנות גבוהה יותר וסיכויי ההצלחה נמוכים יותר.

ברון מדגיש שיתרונו של המיעוט נובע מגודלה היחסי של קבוצת המיעוט לעומת קבוצת הרוב; אין מדובר בגודל אבסולוטי. זו תובנה זימליאנית חשובה, שהוא מוכיח בהמשך הספר באמצעות ניתוחים סטטיסטיים (שבהם הוא מראה את השפעת גודלה היחסי של קהילת המיעוט על מאמצי ההצלחה, ללא קשר לגודלה האבסולוטי). תובנה זו מתקשרת לתרומה התאורטית של תזת המיעוט של ברון, שעומדת כנגד הסברים קודמים של פעולות הצלה אלטרואיסטיות. המחקר הקיים נטה להסביר מעשי הצלה בתקופות של אלימות ורצח עם, ובפרט בשואה, באמצעות התמקדות ברמת המיקרו ובמאפיינים האינדיבידואליים של המצילים, או לחלופין – ברמת המקרו – בניסיונות לאפיין דתות או לאומים בעלי "נטייה אלטרואיסטית". ברון דוחה הסברים אלו, ונשען על מגמת מחקר חדשה יחסית שמסבירה אלטרואיזם מתוך התמקדות ברמת המזו של קהילות הבודדות. ואולם התוספת הזימליאנית החשובה שלו היא שלא מאפיינה של קהילה המקומית עצמה הם החשובים אלא הפוזיציה היחסית שלה, כלומר מיקומה – גאוגרפית וחברתית – ומיקום חבריה ביחס לחברת הרוב שסביבם.

הספר של ברון מצטיין לא רק בתזה מחדשת ובטיעון מבריק. משקלו הסגולי של המחקר נעוץ בראיות האמפיריות המגוונות והמכריעות שברון מביא כדי להוכיח שוב ושוב – ושוב – את נכונותה של ההיפותזה. המחקר הוא מלאכת מחשבת של מערך מחקר (research design) מקיף ומחוכם, של איסוף נתונים שקדני ומופתי, ושל שילוב בין מחקר כמותי (שהוא העיקר, לרבות ניתוח סטטיסטי גאוגרפי) ואיכותי (שהוא משני) כדי להוכיח את תזת המיעוט, על שני מרכיביה. בפרקים האמפיריים (פרקים 4-7 עוסקים בהולנד; פרק 9 עוסק בבלגיה) ברון מוכיח את טענת האמפתיה (פרק 4) באמצעות קידוד של כתבות עיתונות מקהילות דתיות הולנדיות שונות, ומוכיח את טענת יכולת הפעולה החשאית (פרק 5) באמצעות ריכוז נתונים על כתובות יהודים שגורשו או הוצלו ועל כתובות כנסיות המיעוט, וחישוב מרשים ומתוחכם של המרחק בין הראשונות לאחרונות. בחישוביו נסמך ברון על בסיס נתונים של למעלה מ-120 אלף רשומות של כתובותיהם של יהודים שחיו בהולנד, שהוצלבו באמצעים ממוחשבים עם נתונים מתוך רשימות של נספים וניצולי מחנות. זוהי עבודה מחקרית, ארכיונית וסטטיסטית מרשימה ביותר, אך הפרקים שבהם תזת המיעוט מוכחת בצורה מאירת עיניים ממש – מכיוון שבהם פעולות ההצלחה מודגמות באופן קונקרטי ונקודתי – הם אלה שבהם ברון מתמקד במקרי מחקר ספציפיים מאזור טוונטה (פרק 6) ומכמה אזורים נוספים (פרק 7; מכיוון שטוונטה הוא אזור על קו התפר הפרוטסטנטי-קתולי, ברון בדק גם אזורים שיש בהם רוב פרוטסטנטי או קתולי מובהק כדי לוודא שתזת המיעוט נכונה גם בהם). אם לרגע יתפתה הקורא לבקר את הספר על

שהכול בו "מסודר" ומתאים מדי לתאוריה, ברון מספק גם מקרים יוצאי דופן החורגים מתזת המיעוט (בפרק 8 המוקדש לכך) ועוד מקרים השוואתיים (בפרק 10 המסכם), כדי להסביר את התנאים הדרושים להתקיימותה של תזת המיעוט.

סביר שהספר יעורר עניין בקרב ישראלים – לא רק סוציולוגים, אלא גם חוקרי שואה והיסטוריונים – בשל עיסוקו בשואה ובמעשי הצלה של יהודים. עם זאת, ייתכן שלאור הנטייה האידאולוגית בישראל להדגיש את ייחודיותה של השואה, יהיו מבין הקוראים הישראלים כאלה שימצאו טעם לפגם בגישתו של הספר (אף שהיא עולה בקנה אחד עם שאר מחקרים סוציולוגיים-היסטוריים עדכניים בתחום), הרואה בשואה אירוע שיש לחוקרו בהשוואה לאירועים היסטוריים אחרים של רצח עם ורדיפות המוניות של מיעוטים לאומיים. כך או אחרת, זהו ספר חשוב לחוקרים המתעניינים באלטרואיזם ובאלימות פוליטית, ובאיכותו הוא מציב רף יוצא דופן למחקרים סוציולוגיים היסטוריים השוואתיים. אפשר לשער שההיסטוריה תספק בעתיד מקרים נוספים של רדיפות וניסיונות הצלה, שיאפשרו לחוקרים לבדוק את נכונותה של תזת המיעוט; נוכל רק לקוות שהתחזית תתבדה, ושלא נזדקק להשוואות.

מקורות

איפרגן, שמעון. (2021, 14 במאי). הערים המעורבות בוערות, רמלה שומרת על שקט יחסי: "לא ניתן שיהרסו את מערכת היחסים הטובה בין יהודים לערבים בעיר". *Mako*.
 שרביט ברזילי, שלומית. (2021, 26 בספטמבר). מדוע דווקא ברמלה נשמר שקט יחסי
 ב"שומר החומות"? *ynet*.

Loveman, Mara. (1998). High-Risk collective action: Defending human rights in Chile, Uruguay and Argentina. *American Journal of Sociology*, 104(2), 477–525.

Olson, Mancur. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Harvard University Press.